

До Спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.061 Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Задої Івanni Іванівни на дисертаційне дослідження Токмілової Любов Миколаївни «Гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми. Станом на теперішній час, Україна перебуває на етапі формування якісно нової правової реальності, в межах якої актуалізовано перегляд функціонування публічної служби через реформування основних її елементів. Одну із ключових позицій у цьому процесі займає дієвий механізм запобігання порушення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства. Виокремлення системи гарантій процесуальних прав учасників адміністративного судочинства є важливим кроком у наближенні України до європейських стандартів. З іншого боку, зобов'язання держави щодо створення умов для належного розгляду публічно-правових спорів суттєво впливає на сприйняття державних інституцій як дієвих суб'єктів дотримання законності в Україні.

Ефективність системи гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства забезпечується наявністю належного правового регулювання, виваженістю напрямків розвитку. Реформа зміни складу учасників адміністративного судочинства є завершеною. Натомість, проблеми, що виникли в процесі їх залучення та участі до розгляду справ в суді потребують ґрунтованого вирішення та теоретичного опрацювання диференціації процесуальної форми адміністративного судочинства та стандартів її втілення у правову дійсність. Необхідно враховувати й те, що проблематика функціонування системи державних органів, яких уповноважено на забезпечення процесуальних прав

після оновлення складу учасників адміністративного судочинства потребує нагального вирішення. Враховуючи, порівняно нещодавні зміни нормативного підґрунтя розгляду публічно-правових спорів, представлене Л.М. Токміловою дослідження становить значну теоретичну і практичну цінність.

Характеризуючи актуальність теми дисертаційного дослідження Л.М. Токмілової слід також відзначити, що роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» «Концепція розвитку адміністративного, адміністративно-процесуального права та фінансового права в умовах євроінтеграції», що є складовою частиною теми «Традиції і новації у сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970), дослідження якої здійснюється в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що здійснене дослідження має самостійний, творчий, цілісний характер, відзначається актуальністю і достатньо високим науковим рівнем, а також значним теоретичним і практичним значенням висновків дисертантки.

Дисертація Л.М. Токмілової характеризується системним підходом до предмету дослідження. Визначені у роботі завдання дослідження відповідають його загальній меті, яка полягає в характеристиці гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства, визначенні стану їх правового регулювання і наданні пропозицій щодо удосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства.

Структурна побудова роботи відповідає цілям та завданням дослідження і дозволила авторці послідовно розглянути усі важливі аспекти теми. Робота складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячено встановленню теоретико-правових засад гарантування процесуальних прав учасників адміністративного судочинства та формуванню категоріального апарату. Авторкою здійснено комплексний аналіз гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства, а також висвітлено стан їх правового закріплення. Аналіз чинного законодавства та судової практики надав можливість Л.М. Токміловій сформулювати висновок про те, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства, фактично будуть носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. При цьому, особа за наявності юридичної підстави її участі у розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи в судовому процесі набуває правового статусу, характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства. Авторкою визначено, що одна й та ж сама особа може набувати як одного й того ж, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних адміністративних справ. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів, якими його детерміновано, не є змінними та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

У другому розділі надано якісно-змістовну характеристику гарантій забезпечення процесуальних прав учасників справи та представників. Авторкою вперше надано теоретичне обґрунтування співвідношення самопредставництва та представництва із зазначенням: недоцільності їх ототожнення та вираження одне через інше; відмінностей цих правових явищ залежно від підстав виникнення, підтвердження повноважень, а також переліку осіб, якими вони можуть здійснюватися. Гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства, Л.М. Токміловою класифіковано залежно від їх правового положення у судовому процесі під час розгляду конкретної адміністративної справи шляхом виокремлення: 1) гарантій процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі: а) сторін;

б) третіх осіб; в) представників сторін та третіх осіб; 2) гарантій процесуальних прав осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу: а) секретаря судового засідання; б) судового розпорядника; в) помічника судді; г) свідка; д) експерта; е) спеціаліста; є) перекладача.

Дослідженню гарантій забезпечення процесуальних прав інших учасників справи присвячено третій розділ дисертаційного дослідження. Авторкою розвинуто наукові уявлення щодо визначення нормативно-статусних та інституційно-організаційних гарантій забезпечення процесуальних прав осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу на підставі займаної посади в апараті суду.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів досягнута за рахунок формування багаторівневого методологічного підґрунтя дослідження, а також вивчення значного масиву спеціальної літератури як українських вчених, так і зарубіжних, законодавства в сфері забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства, практики його застосування, статистичних даних та судової практики.

У дисертації порушено не розроблені раніше наукові і практичні завдання, розв'язання яких дозволило одержати цікаві результати і виробити корисні пропозиції для удосконалення правового регулювання процесуального статусу учасників адміністративного судочинства. З урахуванням цього, можна стверджувати, що авторкою розглянуто особливості системи процесуальних прав учасників адміністративного процесу загалом.

Так, авторкою виокремлено загальні положення, які характеризують гарантії процесуальних прав учасників адміністративного судочинства, а саме: це система соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів (у подальшому доцільно використати для позначення «умов, способів та засобів» термін «заходи»); заходи, через які виражено зміст гарантій, спрямовано на забезпечення фактичної реалізації та охорону прав, які є об'єктом гарантування; вказані заходи детермінують наявність рівних

можливостей при вступі суб'єкта права у конкретні правовідносини; вказані заходи є забезпечувальною системою правових та соціальних механізмів, яку сформовано в конкретній державі відповідно до наявного стану розвитку суспільних відносин. Окрім того, Л.М. Токмілова достатньо переконливо обґрунтовує тезу щодо визначення такої умови набуття статусу законного представника в адміністративному процесі як наявність фактів спорідненості або відносин усиновлення, опіки чи піклування тощо стосовно особи, яка є (або може бути) учасником справи в адміністративному процесі.

Цікавою не лише з теоретичної, але й з практичної точки зору є наведене в роботі розуміння нормативно-правових актів, які формують основу застосування гарантій процесуальних прав учасників адміністративного судочинства через віднесення до них тих: а) що визначають статус учасників адміністративного судочинства та окреслюють їх процесуальні права як об'єкт гарантування; що регулюють зміст нормативно-статусних та інституційно-організаційних гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства; в) що детермінують правомірність дій, пов'язаних з гарантуванням процесуальних прав учасників адміністративного судочинства.

Слід відзначити й те, що крім цікавого критичного аналізу чинних положень законодавства, в роботі зроблено акцент на необхідності трансформації участі окремих учасників адміністративного судочинства. Наприклад, це стосується використання принципу процесуальної взаємозамінюваності секретаря судового засідання, судового розпорядника та помічника судді для здійснення належного розгляду адміністративної справи.

Цілком виправданими є пропозиції Л.М. Токмілової щодо необхідності призначення на посаду та звільнення з посади помічника судді керівником апарату відповідного суду, що дозволять більш повно гарантувати особі, яка займає посаду помічника судді, її права та уникнути плутанини з обов'язковим поданням судді як підставою для призначення та звільнення цього працівника апарату суду.

Значний інтерес становлять представлені в роботі висновки щодо прийняття нормативно-правових актів щодо підготовки та періодичного навчання працівників апарату суду в Національній школі суддів України, а також вироблення єдиної програми державного захисту осіб, які беруть участь у здійсненні судочинства.

Повнота викладу результатів в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження Л.М. Токмілової висвітлено у 5 наукових публікаціях, з них: 3 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 1 – у тезах доповідей за матеріалами науково-практичної конференції.

Зауваження щодо змісту дисертації. Як і будь-яке нове творче дослідження, дисертація Л.М. Токмілової містить положення, які потребують додаткового обґрунтування або пояснення. Серед найбільш принципових із них є наступні:

1. Авторка визначає категорії «учасник адміністративного судочинства» та «учасник судового процесу» (с. 24 – 25) як синонімічні без додаткової аргументації. Ця теза потребує додаткового обґрунтування на захисті з урахуванням наступного. Учасниками судового процесу є особи, які беруть участь в розгляді справ не лише в межах адміністративного судочинства. При цьому, однорідність їх складу в межах, наприклад, адміністративного та господарського процесу апріорі не є очевидною. Крім того, постає питання щодо визначення переліку похідних гарантій процесуальних прав, якими наділені окремі учасники судового процесу.

2. Надаючи характеристику правосуб'єктності учасників справи, авторка звертає увагу на те, що адміністративна процесуальна дієздатність та деліктоздатність учасника справи виникає з моменту фактичного залучення особи до конкретної адміністративної справи як позивача, відповідача, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. При цьому, видається, що значним підвищенням наукової цінності одержаних результатів була б деталізація виникнення адміністративної

процесуальної дієздатності та деліктоздатності суб'єкта владних повноважень в якості учасника справи з моменту звернення до нього вимоги громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, громадського об'єднання.

3. Відповідно до назви дисертаційної роботи її предметом є гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні. Водночас, із змісту роботи та із чинного законодавства вбачається, що не здійснено розмежування між поняттями «гарантії забезпечення процесуальних прав» і «гарантії охорони процесуальних прав учасників адміністративного судочинства». Окрім зазначеного, у тексті роботи використовується поняття «гарантії процесуальних прав». У зв'язку з цим, видається за доцільне здійснити розмежування цих понять під час захисту дисертаційної роботи.

4. Визначаючи особливості гарантій забезпечення процесуальних прав представника, авторкою стверджується, що самопредставництво і представництво не слід ні ототожнювати, ні використовувати одне через інше, оскільки є очевидним, що КАС України розмежовує «представництво» і «самопредставництво» (ст. 79). Уявляється, що під час захисту авторці варто приділити увагу питанню, як щодо виокремлення критеріїв розмежування цих понять, так і власне їхнього розмежування.

Наведені зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, і не применшують значення отриманих в роботі висновків. Представлене до захисту дисертаційне дослідження заслуговує на позитивну оцінку, має науково-теоретичне і практичне значення, сприяє подальшому розвитку науки адміністративного процесуального права через з'ясування сутності та особливостей гарантування процесуальних прав.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертація Токмілової Л.М. на тему «Гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні»,

подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням.

2. Дисертація Токмілової Л.М. на тему «Гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (із змінами від 21 жовтня 2020 р. № 979), а її автор – Токмілова Любов Миколаївна на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету
«Одеська морська академія»

І.І. Задоя

Підпис Задоя Іванни Іванівни засвідчую –
Вчений секретар
Національного університету
«Одеська морська академія»

І.О. Щабельська